

2. Райс Ф. Психология подросткового и юношеского возраста / Ф. Райс – СПб.: Питер, 2000. – (Серия «Мастера психологи»).
3. Хрестоматия по возрастной психологии./ Сост. Л.М.Семенюк. Под ред.Д.И.Фельдштейна. – М.: Международная педагогическая академия, 1994.

УДК 159

Куппа В. О.

Психологічні особливості ціннісних орієнтацій учнів шкіл нового типу

Постановка проблеми. Ціннісні орієнтації - одні з найважливіших утворень в структурі свідомості та самосвідомості людини, оскільки саме вони відображають його характеристику як особистості [5, 37]. У житті людини вони відіграють дуже важливу роль, що пояснюється тим, що повноцінний моральний вибір, твердість моральних позицій особистості формується саме на основі цінностей, що виражають моральну орієнтованість і ціннісний сенс поведінки людини.

Проблема цінностей і ціннісних орієнтацій активно розробляється вченими, вони займають істотне місце у філософських і соціально-психологічних (О.М. Леонтьєв, М. Вебер, П.П. Гайденко, Н.О. Лосский М.С. Каган, К. Клахон, та ін.) працях [1;2]. Психологічний аспект проблеми складається у вивченні ціннісного підходу до психологічних явищ і процесів, дозволяє висвітлити внутрішню сторону взаємозв'язку особистості, суспільства і побачити особистісний аспект орієнтацій школярів на соціально значимі цінності.

Проблема формування та розвитку ціннісних орієнтацій у підлітків є актуальною, оскільки зміни, що відбуваються у суспільстві (соціально-економічні перетворення, реформування в освіті, політична ситуація, пропаганда шкідливих звичок, змінення морально-етичних норм поведінки у суспільстві) впливає та формування світогляду та світосприйняття підлітка, формуванню його структури ціннісних орієнтацій.

Аналіз основних досліджень Поняття «цінності» було введено у науковий обіг в середині XIX ст. німецьким соціологом М. Вебером. Він розумів під цінностями узагальнені цілі і засоби їх досягнення, які забезпечують інтеграцію суспільства і допомагають індивідам здійснювати соціально схвалюваний вибір своєї поведінки в життєво важливих ситуаціях. Вебер вважав, що саме система цінностей формує основу культури, духовні потреби та соціальну особливість особистості [3].

Проблему цінностей досліджувало багато зарубіжних та вітчизняних вчених: К. Клакхон, Т. Парсонс, С. Ангелов, М. Каган, О. Дробницький, І. Чанглі, В. Проданов, Н. Лапін, Н.Смелзер, П. Мецнер та ін. [1;2;3;4;5].

В їх роботах показано, що ціннісні орієнтації – це важливі елементи внутрішньої структури особистості, закріплені особистим досвідом індивіда, всією сукупністю його переживань і відокремлюють істотне для даної людини від неістотного. Вони виступають основою і виражають моральну орієнтованість і ціннісний сенс поведінки людини [2, 24]. Проте цінності набувають сенсу, реалізуються і справляють свій вплив на свідомість і поведінку особистості лише в тому разі, якщо вони глибоко усвідомлюються і сприймаються особистістю як ціннісні орієнтації в світі людських потреб, передусім – моральних .

Поняття «ціннісні орієнтації» в дослідженнях науковців розвивалося як таке, що розкриває зв'язок індивідуального і суспільного у свідомості людини в єдності когнітивних та афективних процесів. Переважно у радянській та сучасній психології ціннісні орієнтації розглядаються через поняття ставлення і установки (О.І. Зотова, А.В. Бітуєва, А.І. Донцов та ін.) [4, 13]. Це поняття також розглядається і як система сприйнятих особою, інтегрованих соціальних цінностей (В.Г. Титаренко, В.Г. Алексеева, А.А. Кавалеров) [4, 14]. Так, ціннісні орієнтації вважаються генетичною похідною від цінностей суспільних груп та спільнот різного масштабу. Пропустивши цінності через власний досвід, застосувавши на практиці та переконавшись у їх доцільності та необхідності, людина закріплює їх у своїй свідомості і вони стають ціннісними орієнтаціями.

Щоб зрозуміти механізм формування ціннісних орієнтацій у підлітків необхідно виявити два основних моменти. Перша загальна закономірність і гостра проблема даного вікового періоду – це перебудова відносин з батьками, перехід від дитячої залежності до відносин заснованих на взаємній повазі та рівності. Психологічний стан підлітків пов'язаний зі статевим дозріванням – психологічний аспект та кінцем дитинства, вступу в світ дорослих – соціальний аспект. Другий момент – перехід у світ дорослих пов'язано з розвитком у свідомості підлітка рефлексивного мислення в розумовій формі. Воно і створює основне протиріччя в житті підлітка – суперечність між розумовою формою виникнення у свідомості підлітка рефлексії, що стала для нього провідною формою свідомого ставлення до світу, і не особистим світом дорослих, що не вкладається в рамки розсудливості, і в той же час проголошує свідомість свого буття [1].

Ідея вибору життєвого шляху, вибору ціннісних орієнтацій, свого ідеалу, свого друга, своєї професії стає основною метою підлітків. Зрозумівши глибинний смисл і цінність вибору, як самостійного і вольового акту, вони прагнуть до ствердження власного "Я", власних починань, набувають особистісної ідентичності, розвивають "Я-концепцію" і виявляють готовність брати на себе відповідальність за власний вибір [5, 39].

Правомірно можна виділити два аспекти освоєння підлітками цінностей: процесуальний і змістовний. Змістовний компонент реалізується через освоєння знань про цінності, норми поведінки, здатність до співчуття і співпереживання, усвідомлення необхідності певної поведінки у відповідності до цінностей, готовність вступати у відповідності з наявними знаннями і має ряд особливостей (нестійкість, недостатність), обумовлених віковими особливостями підліткового віку. Процесуальний аспект включає в себе етапи освоєння підлітками моральних цінностей: від пізнання смислового змісту моральних норм і цінностей до реалізації в поведінці [5, 40].

Виклад основного матеріалу дослідження. Мета роботи полягає у теоретичному обґрунтуванні та експериментальному дослідженні розвитку та формуванню ціннісних орієнтацій у підлітковому віці. Дослідження проводилося у групі підлітків 14-15 років у 9-му класі Криворізької Центрально-міської гімназії. Участь у анкетуванні приймало 25 чоловік, з них – 15 дівчат і 10 хлопчиків.

Нами було обрано методики М. Рокича «Ціннісні орієнтації». М. Рокіч розрізняє два класи цінностей: термінальні - переконання в тому, що кінцева мета індивідуального існування варта того, щоб до неї прагнути; інструментальні - переконання в тому, що якийсь образ дій або властивість особистості є кращим в будь-якій ситуації. Цей поділ відповідає традиційному поділу на цінності - цілі і цінності - засоби.

Підраховуючи данні методики М. Рокича, ми визначали середній рівень цінностей, так у 9-му класі перші місця зайняли: «Цінності особистого життя» (7,6), «Конкретні цінності» (8,4), та «Конформістські цінності» (8,8). На останніх місцях опинилися такі: «Етичні цінності» (9,8), «Цінності самоствердження» та «Альтруїстичні цінності» (10,3), «Абстрактні та індивідуалістичні цінності» (10,4).

Хоча на даному етапі розвитку для підлітка більш характерно самоствердження та індивідуалістичні цінності, пошук власного «Я», визнання з боку дорослих та однолітків, в досліджуваній нами групі переважають цінності особистого життя – любов, друзі, щасливе сімейне життя, розваги, а також конкретні – активне життя, здоров'я, матеріальне забезпечення та конформістські – вихованість, самоконтроль, широта поглядів.

Аналізуючи результати ми виділили три рівні значимостей груп цінностей: високий (1-6); середній (7-9); низький (10-18) (Таблиця 1).

В данному класі конкретні цінності представлені на середньому рівні (80%), абстрактні цінності, представлені на низькому рівні у більшості (64%). Професійна самореалізація на високому рівні більше виражена у хлопчиків (20%), серед досліджуваних двоє поставили її на перше місце. Особисте життя поставлено у 8 з 25 досліджуваних, і є на високому рівні в даному класі в ієрархії цінностей. Цінності спілкування на високому рівні зовсім не

Актуальні проблеми психології в закладах освіти

представлені у хлопчиків (0 %), у 2-х дівчат займають перше місце. Цінності справи займають середній рівень (66,6 %) та не зайняло першого місця у жодного з досліджуваних. Індивідуалістичні цінності виражені лише у незначному відсоткові (10 %) у хлопчиків. Конформістські зайняли перше місце у 3-х з 25. По класі займають середній рівень. В загальному вийшли на друге місце серед цінностей. Тож є дуже важливими і пріоритетними для даної групи підлітків. Альтруїстичні цінності в середньо по класі займають низький рівень, особливо серед хлопчиків (70%). Цінності самоствердження не домінують в учнів даного класу, показники високого рівня відсутні. Цінності прийняття інших людей займає низький рівень (48 %).

Таблиця 1

Дані методики М. Рокича «Ціннісні орієнтації»

Цінності	Високий (1-6)			Середній (7-9)			Низький (10-18)		
	Загал. у %	Дів. у %	Хл. у %	Загал. у %	Дів. у %	Хл. у %	Загал. у %	Дів. у %	Хл. у %
Конкретні	12	6,6	20	80	86,8	70	8	6,6	10
Абстрактні	0	0	0	36	33,3	40	64	66,7	60
Професійна самореалізація	8	0	20	48	46,6	50	44	53,4	30
Особисте життя	48	46,7	50	44	46,7	40	8	6,6	10
Етичні цінності	8	6,6	10	44	40	50	48	53,4	40
Цінності спілкування	4	6,6	0	60	73,4	40	36	20	60
Цінності справи	0	0	0	76	66,6	90	24	33,4	10
Індивідуалістичні	4	0	10	40	46,6	30	56	53,4	60
Конформістські	12	6,6	20	52	46,7	60	36	46,7	20
Альтруїстичні	20	36,7	0	28	26,6	30	52	36,7	70
Самоствердження	0	0	0	32	26,7	40	68	73,3	60
Прийняття інших людей	16	26,7	0	36	26,7	50	48	46,6	50

Отже, ціннісні орієнтації є важливим компонентом структури особистості, в них ніби резюмується весь життєвий досвід, накопичений особистістю в її індивідуальному розвитку. Це той компонент структури особистості, який являє собою певну вісь свідомості, навколо якої обертаються помисли і почуття людини і з точки зору якої вирішується багато життєвих питань.

Висновки. На практиці дані дослідження можуть бути використані в системі особистісно-орієнтованого навчально-виховного процесу. Отримані експериментальні дані також можуть бути використані педагогами-

практиками з метою оптимізації навчання і виховання дітей на етапі переходу від підліткового до юнацького вікового періодів.

Література

1. Губа Н., Кандиба М. Особливості ціннісно-мотиваційної сфери/ Н. Губа, М. Гандиба. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.nbuv.gov.ua/portal/soc_gum/Pp/2009_13/R1/Guba2.pdf.
2. Ермоліч С.Я. Методологічні передумови формування ціннісних орієнтацій у підлітків /С.Я. Ярмоліч// Позашкільне виховання. - 2007. - № 9. – С. 23-27.
3. Крошка О.І. Сучасна психологічна наука про життєво-ціннісні орієнтації молоді/ О.І. Крошка// Наукові конференції. - Режим доступу: <http://intkonf.org/kroshka-oi-suchasna-psihologichna-nauka-pro-zhittevo-tsinnisni-orientatsiyi-molodi/>.
4. Нерушева А.В. Особенности формирования ценностно-мотивационной сферы у старшеклассников/А.В. Нерушева // Сборник научных трудов СевКавГТУ. Серия «Гуманитарные науки». – 2007. - №5. – С. 12-14.
5. Федух І.С. Визначення змісту понять «ціннісна орієнтація» у сучасній психолого-педагогічній науці/ І.С. Федух // Вісник Національної академії Державної прикордонної служби України. - №3, 2011. – С. 30-41.

Бзезян Т. А.

Вплив характеру взаємовідносин у сім'ї на психологічні особливості прояву агресивності у підлітків

Проблема агресивної поведінки залишається актуальною протягом всього існування людства у зв'язку з її розповсюдженням і дестабілізуючим впливом не тільки на дорослих, але й на підростаюче покоління.

Дослідженню феномену агресивної поведінки, її сутності, причин виникнення, та типології, присвячені численні дослідження та праці зарубіжних та вітчизняних науковців, а саме: А. Бандури, Л. Берковіц, Г. Бреслава, Р. Берона, П. Ковальова, Д. Коннора, К. Лебединської, Н. Левітів, Ю. Можгінського, А. Налчаджяна, А. Патерсона, М. Райської, А. Реана, Д. Річардсона, Л. Семенюк, І. Фурманова, О. Шляхтіна та ін.

Е. Ольшанська, В. Троско, В. Гарбузов, А. Захаров, В. Петруньок, Л. Таран та ін. пропонують пов'язати виникнення агресивної поведінки у підлітків з проблемами, які виникають у процесі їхньої психосоціальної